

Robert K. Zawadzki

Pietro Bizzarri — włoski humanista doby Cinquecento

Pietro Bizzarri, znany również jako Petrus Perusinus¹, nie doczekał się jeszcze w Polsce obszerniejszego opracowania. Wśród szesnastowiecznych humanistów był on postacią drugorzędną. Ani to głęboki myśliciel ani genialny artysta. Zdobył jednakże gruntowne wykształcenie, stając się znawcą kultury antycznej, a przy tym literatem, którego poezja cechowała się oryginalnością i zachwycała współczesnych.

Urodzony w 1525 r. w Sassoferrato², Bizzarri przeszedł na „protestantyzm”³ w 1542 lub 1543 r. Italię opuścił w 1545 r. przenosząc się najpierw do Niemiec, a później do Wielkiej Brytanii, do Cambridge, gdzie uzyskał stanowisko wykładowcy w renomowanym St. John’s College, w lipcu 1549 r. Do roku 1553, w którym po okresie krótkotrwałych rządów zmarł król Edward VI, Bizzarri przebywał w Anglii. Wraz z innymi myślicielami, pochodzącymi z różnych części Europy, wspierał on angielską Reformację rozwijającą się początkowo na dworze królewskim i w uniwersytetach. Szczególną rolę odgrywał uniwersytet w Cambridge skupiający śmietankę ówczesnych zwolenników Reformacji. Po wstąpieniu na tron angielski katoliczki Marii Tudor, w 1553 roku, Bizzarri wraz z innymi humanistami musiał opuścić Wielką Brytanię. Powrócił na Wyspy

¹ Nazwisko Bizzarriego było i jest podawane w kilku wersjach: Bizari, Bizzarri i Bizzarri. Posługujemy się ostatnią wersją zaproponowaną przez: M. Firpo, Pietro Bizzarri. Esule italiano del Cinquecento, Università di Torino, Facoltà di Lettere e Filosofia: Storia 31, Torino 1971. Zob. też: F. Cairns, Pietro Bizzarri. Italian Humanist and Protestant Exile, Studi Umanistici Piceni, XII, 1992, s. 57.

² Część badaczy uważa, że miejscem urodzenia Bizzarriego była Perugia. On sam podpisywał się jako Petrus Bizarus Perusinus. Niemniej na kartach tytułowych jego największych dzieł, jak „Historia Genui” oraz „Wojny Perskie”, pojawia się imię Petrus Bizarus Sentinas tj. z Sentinum – Sassoferrato w Piceno. O problematyce pochodzenia Bizzarriego zob.: F. Cairns, op. cit., s. 58 – 60.

³ Stwierdzenie, że ktoś był „katolikiem” lub „protestantem” w okresie przed Soborem Trydenckim jest anachronizmem. Posługujemy się nim jednak ze względu na brak innego terminu.

w 1558 roku, gdy rządy objęła wyznająca protestantyzm Elżbieta I. Bizzarri starając się pozyskać względy nowej władczyni wysłał jej pełen komplementów list (1558). Następnie dedykował jej swój traktat „De Optimo Principe” (1561). Wydał również antologię 13 (lub 14) wierszy innych włoskich poetów, sławiących wstąpienie Elżbiety na tron⁴. Królowa w końcu zauważyła swego adoratora. Bizzarri dzięki beneficjom królewskim stał się człowiekiem zamożnym. Władczyni — żarliwa wielbicielka Italii, mówiąca biegle po włosku, łacinie i francusku — chętnie widziała go w swym dworze. Bizzarri wówczas nawiązał szereg znajomości i przyjaźni z wybitnymi osobistościami angielskiej sceny politycznej, między innymi z biskupem Johnem Jewelem.

Ta błyskotliwa kariera, w Anglii nagle i z niejasnych przyczyn, załamała się. W 1564 r. widzimy Bizzarriego w Wenecji i aż do śmierci, tj. do roku 1586, przebywał on głównie na kontynencie. Wiele podróżował po Europie, Anglię odwiedzał od czasu do czasu. Działalność, jaką wówczas prowadził, jest mocno kontrowersyjna. Wśród współczesnych badaczy⁵ nie brak głosów, iż Bizzarri stał się angielskim szpiegiem, tajnym agentem na usługach sekretarza stanu lorda Williama Cecila. Przypuszczalnie była to cena, którą musiał zapłacić za swoje bogactwa i przywileje uzyskane w Anglii. W 1573 r. zaofiarował swoje usługi szpiega Elektorowi Saksońskiemu, uzyskując pieniężne wynagrodzenie⁶.

Literacką działalność Bizzarriego można podzielić na dwa okresy. W pierwszym pisał on wiersze w języku łacińskim oraz krótkie traktaty prozaiczne na tematy polityczne i moralne — również po łacinie. Utwory te zostały zebrane i wydane przez sławnego wydawcę weneckiego Aldusa w 1565 r. w *Varia Opuscula*. W tej antologii znajdujemy również takie dzieła jak *De Optimo Principe* oraz *De Bello et Pace*. W późniejszym okresie swego życia Bizzarri pisał przede wszystkim na tematy historyczne po włosku i po łacinie. Jego *Histori della guerra fatta in Ungheria* (1568)⁷ oraz *Cypricum Bellum* traktowały o wojnach pomiędzy narodami Europy a Turkami. Dzieło *Senatus Populique Genuensis Rerum Domi Forisque Gestarum Historiae atque Annales* (1579) było poświęcone historii Genui, natomiast w „*Persicarum Rerum Historia*” Bizzarri powrócił do swych zainteresowań sprawami Wschodu. Zachowały się również nigdzie nie publikowane listy⁸ włoskiego poety do przyjaciół.

⁴ Por. Firpo, op. cit., s. 37n. Utwory te zostały wydane w antologii „*Varia Opuscula*”.

⁵ Por. Firpo, op. cit., s. 65 – 77, Cairns, op. cit., s. 58.

⁶ Wielu humanistów i literatów tego okresu służyło swoim mecenasom, poświęcając się sprawom dyplomacji i polityki. Działalność Bizzarriego jest jednak ewenementem.

⁷ Dzieło to ukazało się również w Wenecji w 1570 r. pt. „*Le istorie di Europa*”. W 1573 r. Bizzarri przetłumaczył je na łacinę dając mu tytuł „*Bellum Pannonicum*” (Basel 1573). W łacińskiej wersji umieścił hymn pochwalny ku czci królowej Marii Stewart.

⁸ Por. Firpo, op. cit., s. 293 – 308. Zob. też appendix I, który zawiera listy opublikowane.

W dziedzinie literatury Bizzarri nigdy nie osiągnął światowej sławy i rozgłosu. Jego poezja cechuje się jednak swoistym wdziękiem. Różnorodność miar wierszowych bogactwo środków stylistycznych sprawiają, że czytanie i badanie jego wierszy staje się przedsięwzięciem pasjonującym.

Na czoło utworów Bizzarriego wysuwa się antologia „*Varia Opuscula*”. Tytuł „*Opuscula*” (a nie „*Opera*”) wydaje się skromny. Znajdujemy w tym zbiorze nie tylko drobne utwory, kilku- i kilkunastowerszowe, ale również dwa traktaty: dedykowany Elżbiecie I poemat „*De Optimo Principe*” oraz „*De Bello et Pace*” — poemat dedykowany Marii Stewart — królowej Szkocji. W „*Varia Opuscula*” Bizzarri zawarł również trzynaście (lub czternaście) epigramów swoich kolegów sławiących Elżbietę. Wśród autorów tych wierszy byli znani wówczas poeci, jak Benedetto Varchi, Bernardino Tomitano oraz Cornelio Amalteo. Czternastym utworem napisanym również ku czci królowej angielskiej jest epigram w języku greckim (*Varia Opuscula* 3v). Wiersz ten podpisany jest nazwiskiem Bizzarriego. Nie wydaje się jednak, by był on autorstwa poety z Sassoferrato. Prawdopodobnie twórcą jest Benedetto Varchi — świetny znawca literatury greckiej⁹. Sam Bizzarri nigdy nie pisał po grecku. To prawda, że w swoich pracach cytuje on często autorów greckich, zarówno klasycznych jak i późniejszych, korzystał jednak zapewne z tłumaczeń albo z późniejszych kompilacji. Biegła znajomość greki nie była dla niego konieczna. Wymagałaby ona wielu lat nauki i praktyki. Omawiany epigram nie mógł być ani pierwszą ani jedyną próbą poetycką. Jest zbyt doskonały i śmiały, by jego autorem był nowicjusz.

Bizzarri poświęcił się wyłącznie poezji łacińskiej. Ważnym momentem w jego twórczości była w 1564 r. podróż do Szkocji na dwór królowej Marii. Związki, jakie łączyły go z królową, nie miały tylko charakteru formalnego. Świadczą o tym wiersze, jakie dedykował władczyni. Przebija przez nie coś więcej niż konwencjonalne pochwały i uwielbienie tak bardzo charakterystyczne dla większości enkomiaistycznych wierszy, pisanych przez poetów renesansowych. Aż w dwóch miejscach: (*De Bello et Pace* 28r, *Historia della guerra fatta in Ungheria* 168)¹⁰, Bizzarri mówi, że Maria przyjęła go bardzo serdecznie, a gdy odjeżdżał, podarowała mu złoty łańcuch. Poeta uczcił ją w sześciowersowym epigramie (*Varia Opuscula* 123r) oraz w sześciowersowej odzie salfickiej (*Varia Opuscula* 30r – 31r). Ten ostatni utwór został zamieszczony na początku przedmowy do poematu *De Bello et Pace* dedykowanemu Marii. Cała ta przedmowa (*Varia Opuscula* 27r – 29v) zasługuje na uwagę ze względu na bardzo osobisty ton, w jakim poeta pisze o królowej. Z zainteresowaniem opo-

⁹ Por. M.E. Cosenza, *Biographical and Bibliographical Dictionary of the Italian Humanists and of the World of Classical Scholarship in Italy, 1300 – 1800*, 2nd ed. 6 vols, Boston 1967, Cairns, op. cit., s. 63.

¹⁰ Por. Firpo, op. cit., s. 42n.

wiada on o poczynaniach Marii w tym bardzo burzliwym czasie, podkreśla jej osamotnienie i pragnienie wprowadzenia reform, zgody i pokoju w Szkocji, wreszcie wspomina o swoim spotkaniu z nią. Dla kontrastu warto przytoczyć przedmowę do poematu *De Optimo Principe (Varia Opuscula 2r – v)*, który został adresowany do Elżbiety I. Bizzarri zwracając się do władczyni używa konwencjonalnych terminów, nic nie mówi o sytuacji politycznej w Anglii w chwili wstąpienia królowej na tron.

Poeta był wprost urzeczony osobowością Marii, jej młodzieńczym wdziękiem, jak również postawą pełną tolerancji w stosunku do innych wyznań religijnych. W przeciwieństwie do późniejszych katolickich zapatrywań królowej, pierwsze lata jej rządów w Szkocji cechowały się pewną ambiwalencją religijną. Wynikało to ze szkockiej mentalności: religia schodziła zawsze na drugi plan, gdy w grę wchodziły interesy rodziny lub klanu¹¹. Po powrocie z Francji w 1561 r. Maria prowadziła dwuznaczną, ale i zręczną politykę religijną. Pierwszą ofiarą jej intryg padł lord Huntly — „król północy” (king of the North) — przywódca katolickiego stronnictwa — najgroźniejszy pretendent do tronu. Do 1564 r. Maria wyeliminowała wszystkich rywali i dzięki własnym zabiegom, jak i pomocy możnowładców, zdołała umocnić swoje panowanie. Zaczęła nawet wysuwać pretensje do tronu angielskiego, na którym zasiadała Elżbieta I. Te ostatnie ambicje okazały się jednak zgubne dla Marii, niemniej w chwili, gdy Bizzarri znalazł się na jej dworze, była ona u szczytu powodzenia.

Włoski poeta nie tylko ją wielbił w swoich wierszach. Najdłuższy epigram, liczący 26 wersów (*Varia Opuscula 93r – v*), poświęcił przyrodniemu bratu królowej Jamesowi Stewartowi — hrabiemu Moray,¹² którego wspomina również w przedmowie do „*De Bello et Pace*” (28r – v). Moray był najbardziej wpływową osobistością w otoczeniu Marii. W 1562 r. wyruszył on zbrojnie przeciwko powstaniu lorda Huntly’ a. Całe to wydarzenie znalazło odbicie w łacińskim epigramie. Najpierw Bizzarri porównuje uratowanie Marii przez Stewarta z rąk Huntly’ a do uratowania Andromedy przez Perseusza z paszczy potwora (v. 1 – 8). Po tych mitologicznych reminiscencjach poeta kreśli moment schwywania i śmierci Huntly’ a. Szczegółowy opis tego wydarzenia jest wstrząsający:

Congressus tecum fit mox captivus, equoque ad
Regia perductus tecta, repente cadit.

¹¹ Zob. na ten temat: G. Donaldson, *All the Queen’s Men. Power and Politics in Mary Stewart’s Scotland*, London 1983, rozdz. 3 – 6, I.B. Cowan, *The Roman Connection: Prospects for Counter-Reformation during the Personal Reign of Mary, Queen of Scots*, [w:] *Mary Stewart. Queen in Three Kingdoms*, Oxford 1988 (wyd. M. Lynch) s. 105 – 122, J. Goodare, *Queen Mary’s Catholic Interlude*, [w:] *Mary Stewart. Queen in Three Kingdoms*, s. 154 – 70.

¹² Zob. M.Jr. Lee, *James Stewart, Earl of Moray. A Political Study of the Reformation in Scotland*, New York 1953, przedruk: Connecticut 1971.

Atque statim expirans animam cum sanguine mixtam
Occubuit, poenas promeritasque luit.

(13 – 16)

Zachwyt Bizzarriego królową Marią i Moray'em wynikał również z „protestantyzmu” poety. Świadom, że jego dzieła będą czytane w całej Europie stara się zachować bezstronność i ostrożność w wyrażaniu swoich preferencji religijnych. Niemniej w przedstawionym epigramie mówi wyłącznie o „cnocie” (virtus) protestantów (1,21), zaś katolików nazywa „potworami” (monstra — 6).

Podporą rządów Marii w tym okresie był również Sir William Maitland z Lethington (Guilielmus Metlanus)¹³. Bizzarri napisał z myślą o nim utwór pt. *Oratio pro L. Virginio contra Ap. Claudium (Varia Opuscula 82 r)*. Po krótkiej dedykacji następuje sześciowerszowy epigram w którym Maitland porównany jest do Nestora. Maitland był rzecznikiem zjednoczenia Szkocji z Anglią pod jednym monarchą. Maria jako prawdopodobna następczyni Elżbiety I miała zrealizować te aspiracje. Trzecią ważną osobistością, której Bizzarri poświęcił epigram, był sławny humanista George Buchanan (*Varia Opuscula 110 r*). Tłumacz psalterza na język łaciński, autor tragedii *Jephtes* oraz traktatu *De Iure Regni* zyskał europejski rozgłos już wiele lat wcześniej, nim spotkał Bizzarriego. Gdy w 1561 r. powrócił z Francji do Szkocji, został doradcą królowej. Piastował wiele odpowiedzialnych funkcji, stając się jednym z najbardziej wpływowych dostojników w królestwie¹⁴. Jednak jego związki z Bizzarrim miały charakter oficjalny. Napisany przez Włocha epigram zawiera jedynie uprzejmości skierowane pod adresem sławnego Szkota — banalne pochwały, nie świadczące w żadnym przypadku o wielkiej przyjaźni pomiędzy obydwoma literatami. W „*Varia Opuscula*” (190v – 110r) znajdujemy jeszcze jeden epigram skomponowany w tonie bardziej emocjonalnym. Jego adresatem jest „*Andreas Melvinus Scotus*”. Najprawdopodobniej chodzi o Andrew Melville'a — ucznia Buchanana¹⁵ Andrew Melville miał stać się głównym reformatorem protestanckim w Szkocji. Dedykowany mu epigram znajduje się zaraz po wierszu, którego adresatem jest jego mistrz Buchanan. W utworze napisanym dla Melville'a uderza obecność protestanckich „słów–kluczy”. Bizzarri z emfazą mówi o „prawdziwej wierze” (fideis vera) o „szczerej religijności” (sincere pietas) wreszcie o „szczerym sercu” (sincerum pectus), które związały delikatnym węzłem obu przyjaciół:

¹³ Zob. M.Jr. Lee, John Maitland of Thirlestane and the Foundation of the Stewart Despotism in Scotland, *Princeton Studies in History* 11, Princeton, NJ 1959, s. 23 – 36, G. Donaldson, op. cit., s. 35. Firpo zaś pisze krótko: „William Metlan, alto dignitario della regina” (op. cit., s. 110).

¹⁴ Por. I.D. McFarlane, Buchanan, London 1981, s. 206 – 215.

¹⁵ Por. J. Durkan, *The Library of Mary, Queen of Scots*, [w:] Mary Stewart. Queen in Three Kingdoms, s. 71 – 104.

Sincerum pectus, fidei constantia verae,
 Veraque sincera cum pietate, fideis,
 Me tibi sic vinclo dudum obstrinxere tenaci
 Melvine, ut possit solvere nulla dies.

(7 – 10)

Epigram ma wymowę bardzo osobistą i ciepłą. Melville, który w chwili spotkania z Bizzarri studiował, był przypuszczalnie młodym człowiekiem i miał czarującą osobowość. Włoski poeta mógł zapoznać się z nim w Edynburgu¹⁶ — mieście, w którym przebywał również Buchanan.

Pozostałe cztery wiersze Bizzarriego dedykowane są dwóm Anglikom. Jednym z nich jest Sir Richard Lee (*Varia Opuscula 136 v i 151 r*). Pełnił on funkcję ministra obrony: odpowiadał za bezpieczeństwo angielskich granic. Bizzarri spotkał go prawdopodobnie wiosną 1564 r. w miejscowości Berwick¹⁷. Epigram, jaki napisał, nosi tytuł: „*In mortem Ricardi Laei Angli*” (dosł.: Na śmierć Anglika Ryszarda Lee). W tytule tym zawarta jest pewna sprzeczność, gdyż antologia *Varia Opuscula* obejmująca omawiany utwór została opublikowana w 1565 roku, zaś Lee zmarł dopiero w 1575 r. Sprzeczność tę można wyjaśnić albo pomyłką wydawcy, albo celowym zabiegiem poety, który nadając taki tytuł chciał podkreślić religijność swego adresata. Religijność ta wyrażająca się formalnie w sławnym zawołaniu „memento mori” u Ryszarda była złączona właśnie z jego profesją. Był on ekspertem w dziedzinie fortyfikacji. Bizzarri chwali te umiejętności, ale również wielbi „pietas” (pobożność) tego, który swą ufność i wiarę pokładał przede wszystkim w „fortyfikacjach” niebieskich.

Drugim Anglikiem, dla którego włoski poeta napisał wiersz, był Thomas Randolph — ambasador królowej angielskiej Elżbiety I w Szkocji. Prowadził on negocjacje i rozmowy dyplomatyczne z Jemesem Stewartem, z Maitlandem, z Lethington oraz z ich stronnictwem politycznym. Odegrał później ważną rolę w całokształcie stosunków szkocko-angielskich. Utwór dedykowany Randolphowi stanowi specyficzną formę literacką — propemptikon — pożegnanie z życzeniami szczęśliwej podróży (*Varia Opuscula 133v*). Bizzarri opuszczającemu Anglię i wybierającemu się w drogę do Szkocji Randolphowi życzy szczęśliwej podróży i bezpiecznego przybycia do miejsca przeznaczenia. Włoski poeta napisał ten wiersz prawdopodobnie w Anglii, przed swoim przybyciem do Szkocji. Z wiersza przebija doskonała znajomość realiów szkockich, kontekstu politycznego, sytuacji społecznej. Wydaje się więc, że Bizzarri był dobrze przygotowany na wszystkie okoliczności, jakie mogły go później spotkać w Szkocji. Drugi utwór (*Varia Opuscula 99 v*) dedykowany również Randolphowi powstał pra-

¹⁶ Por. McFarlane, op. cit., s. 208.

¹⁷ Por. Cairns, op. cit., s. 67.

wdopodobnie w Szkocji. Dokładne jego datowanie i ustalenie miejsca napisania jest jednak niemożliwe ze względu na brak danych.

W antologii *Varia Opuscula* znajdujemy również dwa prozaiczne traktaty¹⁸. każdy poprzedzony jest przedmową, napisaną wierszem. Pierwszy dedykowany Elżbiecie I nosi tytuł *De Optimo Principe*. Przedstawił w nim Bizzarri swój ideał władcy, który jest stanowczy w rządzeniu, ale również religijny, sprawiedliwy i wrażliwy na nieszczęścia swoich poddanych. Ideałem władcy była dla Bizzarriego oczywiście królowa Elżbieta. W utworze nie ma tak dogłębnych i wnikliwych analiz mechanizmu władzy, jak np. w *Księciu* czy *Rozważaniach* Machiavellego. Niemniej traktat jest interesujący ze względu na swój enkomiastyczny charakter. Kolejnym utworem, napisanym w tonie bardziej osobistym, jest wspomniane już wielokrotnie dzieło „De Bello et Pace”. Stanowi ono pewne uzupełnienie i rozwinięcie niektórych problemów pojawiających się w poprzednim utworze. Bizzarri zdawał sobie sprawę z okrucieństwa wojny, dlatego wychwalał stan pokoju, który może być zapewniony jedynie przez politykę mądrego i światłego władcy. Taka postawa poety wynikała z uznania, jakim darzył on królową Marię, starającą się zaprowadzić ład i porządek w królestwie. Bizzarri utworem tym, a zwłaszcza poetycką przedmową, w której wielbił Marię, naraził się Elżbiecie I i jej otoczeniu. Stosunki pomiędzy obiema władczyniami od pewnego czasu nie układały się dobrze. Antagonizmy, wyrosłe początkowo z podłoża religijnego, przeobraziły się niebawem w jawny konflikt polityczny, który doprowadził do uwięzienia Marii w maju 1568 r. i jej stracenia¹⁹. Włoski poeta znalazł się wtedy w niezręcznej sytuacji. Starając się udowodnić swą lojalność wobec królowej angielskiej, napisał dwa wiersze (w 1570 i 1573 r.), w których wyrażając żal i skruczę odwołał pochwały, jakimi uczcił Marię. Szukał również pomocy u przyjaciół. Wpływowy emigrant francuski, Jean de la Ferrière, napisał w jego imieniu list do sekretarza stanu lorda Cecila wskazując, że pochwały Bizzarriego, jakie skomponował dla Marii, były tylko swego rodzaju „licentia poetica”²⁰. Zabiegi włoskiego poety, mające na celu odzyskanie dawnej uprzywilejowanej pozycji nadwornego humanisty i literata, nie odniosły jednak zamierzonego skutku. Śmierć innego przyjaciela i opiekuna, biskupa Johna Jewela w 1571 r., pogorszyła jeszcze jego sytuację. Upokorzenia, jakich wówczas doznał, rozgoryczenie z powodu braku uznania, jego własne kompleksy czyniły go przykrym dla otoczenia, narażały na dalsze niepowodzenia i porażki. Nie

¹⁸ Szczegółowa analiza tych utworów znajduje się u Firpo, op. cit., s. 97 – 127. Zob. też: G.F. Barwick, A Side-Light on the Mystery of Mary Stuart: Pietro Bizari's Contemporary Account of the Mystery of Mary Stuart: Pietro Bizari's Contemporary Account of the Murders of Riccio and Darnley, [w:] *The Scottish Historical Review* 21, 1924, s. 115 – 127.

¹⁹ Por. G. Donaldson, *Mary Queen of Scots*, London 1974, rozdz. 5 – 7, też: P.J. Holmes, *Mary Stewart in England*, [w:] *Mary Stewart. Queen in Three Kingdoms*, s. 195 – 218.

²⁰ Por. Firpo, op. cit., s. 57 – 61.

znalazł już żadnego możnego protektora i mecenasa, który by wspierał moralnie i finansowo jego twórczość. Ten okres życia Bizzarriego stawia przed nami wiele pytań. Nie wiemy niczego pewnego o przyczynach zgody poety na działalność szpiegowską²¹. Nie wiemy również, na czym ta działalność konkretnie miała polegać, ani kiedy i w jakich okolicznościach Bizzarri opuścił Anglię. Gdy znalazł się na kontynencie, nie pisał już wierszy. Poezja, którą tak bardzo kochał, ustąpiła miejsca prozie²².

Robert K. Zawadzki

Pierro Bizzarri — Italian Humanist of the Cinquecento Age

Summary

The text is about the sixteenth century Italian humanist, who was converted to the Evangelic Church and left Italy to settle first in Germany and then in Cambridge, England where he became a lecturer in one of the University Colleges. Together with other thinkers, coming from different countries of Europe, he supported the English Reformation which originally developed at the royal court and at universities. Then, for reason that it has been impossible to establish, he became a spy. Towards the end of his life he had abandoned poetry and started writing prose.

²¹ Problem ten stara się rozwinąć Cairns (op. cit., s. 67 – 68) wskazując na niechęć dostojników angielskich do Bizzarriego. Zob. też: N. Barker, *The Perils of Publishing in the Sixteenth Century: Pietro Bizarri and William Parry, Two Elizabethan Misfits' in England and Continental Renaissance: Essay in Honour of J.B. Trapp* wyd. E. Clancy and P. Mack, Woodbridge 1990, s. 125 – 41. Zob. jeszcze: Firpo, op. cit., s. 54 – 61.

²² Późniejsze, historyczne traktaty Bizzarriego analizuje Firpo, op. cit., s. 57 – 61. Uczony ten poddał również badaniu *Nachleben* Bizzarriego — jego oddziaływanie i wpływ na literaturę i kulturę europejską (op. cit., s. 189 – 209).